

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING ILMIY-TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA MUAMMOLI TA'LIM VA REFLEKSIV YONDASHUV

Qayumova Barno Abdishukurovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti assistenti

barnoqayumova@gmail.com

Annotatsiya. Bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy izlanish faoliyatini tashkil etishda muammoli ta'lim va refleksiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Ilmiy izlanish faoliyatining mazmuni, uning bo'lajak pedagoglar kasbiy tayyorgarligidagi o'rni hamda talabalarda muammoni aniqlash, ilmiy axborotni tahlil qilish, faraz ilgari surish, dalillar asosida xulosa chiqarish va o'z faoliyatini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, muammoli ta'limni refleksiv faoliyat bilan uyg'unlashtirishning pedagogik mexanizmlari, uni amalga oshirish bosqichlari va natijalarni baholash mezonlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, ilmiy izlanish, muammoli ta'lim, refleksiv yondashuv, tadqiqotchilik ko'nikmalari, pedagogik vaziyat, ilmiy tafakkur, kasbiy tayyorgarlik, mustaqil ta'lim.

Zamonaviy ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki mustaqil fikrlash, pedagogik muammolarni aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish va ilmiy asoslangan yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantirishni ham talab etadi. Chunki pedagogik faoliyat doimo o'zgaruvchan sharoitlarda amalga oshadi. Ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlari, o'quv motivatsiyasi, bilimlarni o'zlashtirish darajasi va ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlar o'qituvchidan vaziyatni mustaqil tahlil qilish hamda asosli pedagogik qarorlar qabul qilishni taqozo etadi.

Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy izlanish faoliyatini rivojlantirish oliy pedagogik ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ilmiy izlanish faoliyati talabaning tayyor ma'lumotlarni o'zlashtirishi bilan cheklanmaydi. U muammoni aniqlash, mavjud ilmiy qarashlarni o'rganish, savollar qo'yish, dalillar to'plash, ma'lumotlarni tahlil qilish, xulosalarni asoslash va olingan natijalarni amaliyot bilan bog'lash kabi o'zaro uzviy jarayonlarni qamrab oladi.

Bunday jarayonni samarali tashkil etishda muammoli ta'lim va reflektiv yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Muammoli ta'lim talabalarni tayyor javoblarni qabul qilishdan ko'ra, muammoni anglash va uning yechimini izlashga yo'naltiradi. Reflektiv yondashuv esa talabaning o'z fikrlashi, faoliyati, qabul qilgan qarorlari va erishgan natijalarini tahlil qilishga imkon yaratadi. Ushbu ikki yondashuvning uyg'unligi bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini izchil rivojlantirish uchun pedagogik asos bo'lib xizmat qiladi. Bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy izlanish faoliyatini tashkil etishda muammoli ta'lim va reflektiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlarini ochib berish hamda ulardan foydalanishning asosiy yo'nalishlarini belgilash.

Muammoli ta'lim ta'lim oluvchini bilishga undaydigan, mavjud bilimlar bilan yangi vaziyat o'rtasidagi ziddiyatni anglashga asoslangan ta'limiy yondashuvdir. Bunda pedagog muayyan muammoli vaziyatni yaratadi, talaba esa uning mohiyatini aniqlash, muammoni tahlil qilish va ehtimoliy yechimlarni izlash jarayonida faol ishtirok etadi.

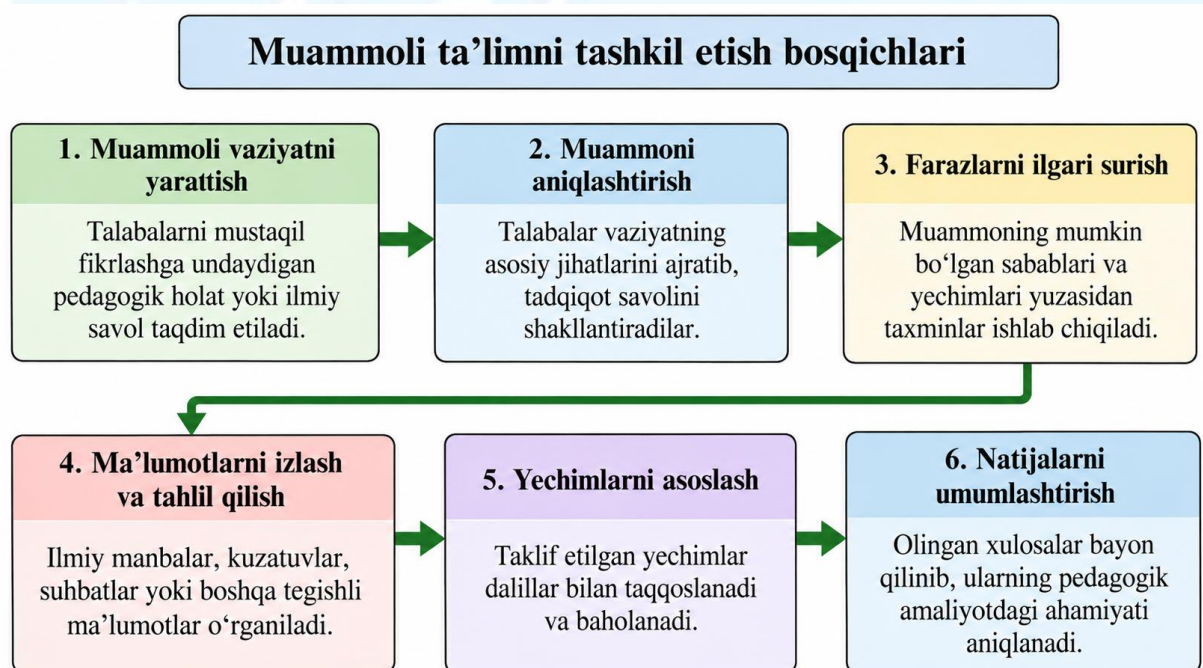
Muammoli ta'limning asosiy xususiyati shundaki, talaba bilimlarni faqat tayyor shaklda qabul qilmaydi, balki ularni izlash, taqqoslash va asoslash orqali o'zlashtiradi. Bu jarayonda mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va muqobil qarorlarni baholash ko'nikmalari rivojlanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida muammoli ta'limni pedagogik vaziyatlar orqali tashkil etish maqsadga muvofiq. Masalan, bir guruh

talabalar o'quv materialini tez o'zlashtirayotgan, boshqa bir qismi esa topshiriqlarni bajarishda qiyinchilikka duch kelayotgan vaziyatni olaylik. Talabalar ushbu vaziyatning sabablarini aniqlashlari, mavjud ma'lumotlarni tahlil qilishlari, turli pedagogik yechimlarni taklif etishlari va eng maqbul yechimni takomillashtirildi.

Bunday topshiriq oddiy fikr bildirish bilan cheklanmaydi. U muammoni to'g'ri qo'yish, taxminlarni ilgari surish, zarur ma'lumotlarni aniqlash, yechimlarni taqqoslash va natijani baholashni talab qiladi. Demak, muammoli ta'lim ilmiy izlanish faoliyatining mantiqiy tuzilishini o'quv jarayoniga olib kiradi.

1-rasm. Muammoli ta'limni tashkil etish bosqichlari

Ushbu bosqichlar talabalarning izlanish faoliyatini tartibli tashkil etishga, fikrni dalillar bilan asoslashga va ilmiy xulosalar chiqarishga tayyorlanishiga xizmat qiladi.

Refleksiya shaxsning o'z faoliyati, fikrlashi, qarorlari va erishgan natijalarini anglash hamda tahlil qilish jarayonidir. Pedagogik ta'limda refleksiv yondashuv bo'lajak o'qituvchining nafaqat qanday bilimga ega ekanligini, balki

ushbu bilimdan qanday foydalanayotganini, qaysi usullar samarali bo'lganini va faoliyatini qanday takomillashtirishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi.

D. Dyui asarlarida fikrlash va tajribani tahlil qilishning ta'limdagi ahamiyati yoritilgan. D. Shon esa mutaxassisning o'z amaliy faoliyati davomida yuzaga keladigan vaziyatlarni tahlil qilishi va tajribasini qayta ko'rib chiqishiga alohida e'tibor qaratgan. Ushbu qarashlar bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda refleksiv faoliyatdan foydalanishning nazariy asoslarini tushunishga yordam beradi.

Refleksiv yondashuv ilmiy izlanishning barcha bosqichlarida qo'llaniladi. Muammo tanlashda talaba o'zining dastlabki qarashlarini aniqlaydi; ma'lumotlarni tahlil qilishda fikrlarining qanchalik asoslanganini tekshiradi; xulosa chiqarishda esa natijalar va foydalanilgan usullarning cheklangan jihatlarini baholaydi.

Refleksiyani tashkil etishda quyidagi savollardan foydalaniladi:

- Men qanday muammoni o'rganmoqchiman va uning dolzarbligi nimada?
- Muammoni aniqlashda qaysi dalillarga tayandim?
- Foydalangan ilmiy manbalarim ishonchli va mavzuga mosmi?
- Dastlabki taxminlarimni qanday ma'lumotlar tasdiqlaydi yoki qayta ko'rib chiqishga undaydi?
- Qaysi tadqiqot usuli maqsadga muvofiq bo'ldi va nima sababdan?
- Olingan natijalarning cheklangan jihatlari nimalardan iborat?
- Keyingi izlanish bosqichida faoliyatimni qanday takomillashtirish?

Ushbu savollar talabaning o'z faoliyatiga tanqidiy munosabatda bo'lishini, xatolarni tahlil qilishini va kelgusidagi ishlarini rejalashtirishini rag'batlantiradi. Bunda refleksiya faqat yakuniy baholash vositasi emas, balki izlanish jarayonini boshqarishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi[7].

Muammoli ta'lim va refleksiv yondashuvning o'zaro uyg'unligi bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy izlanish faoliyatini mazmunan boyitadi. Muammoli ta'lim talabani savol qo'yish va yechim izlashga yo'naltirsa, refleksiya izlanish

jarayonining to'g'ri tashkil etilganini, qo'llangan usullarning samaradorligini va olingan natijalarning asoslanganligini qayta ko'rib chiqishga imkon beradi.

Bunday yondashuvlarni integratsiyalash quyidagi pedagogik mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

-topshiriqlar talabani mavjud bilimlarini qo'llashi, qo'shimcha axborot izlashi va mustaqil xulosa chiqarishini talab qilishi kerak. Bunda topshiriqning murakkabligi talabani tayyorgarlik darajasiga mos bo'ladi.

-talabalar bir muammo yuzasidan turli nuqtayi nazarlarni ilgari surib, o'z qarashlarini dalillar bilan asoslaydilar. Bu jarayonda fikrlar xilma-xilligini hurmat qilish va ilmiy dalilni shaxsiy qarashdan farqlash muhimdir.

-talabalar kichik tadqiqot loyihalari doirasida mavzuni tanlash, maqsad va vazifalarni belgilash, ma'lumot to'plash, natijalarni tahlil qilish hamda xulosalarni taqdim etish bosqichlarini bajaradilar[6].

-talabalar izlanish davomida yuzaga kelgan qiyinchiliklar, qabul qilingan qarorlar, o'rganilgan jihatlar va kelgusi vazifalarni qayd etadilar. Bu ularning o'z rivojlanishini kuzatishiga yordam beradi.

-o'qituvchi talabani faqat yakuniy natijasini emas, balki muammoni qo'yishi, ma'lumotlarni tahlil qilishi, dalillarni qo'llashi va xulosalar chiqarish jarayonini ham baholaydi. Bunday mexanizmlar izlanish faoliyatini bir martalik topshiriq sifatida emas, balki izchil rivojlanadigan pedagogik jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy izlanish faoliyati samaradorligini aniqlash uchun baholash mezonlarini oldindan belgilash zarur. Bunday mezonlar talabani tadqiqot jarayonidagi ishtirokini, mustaqilligini va natijalarni asoslash qobiliyatini qamrab olishi kerak.

1-jadval.

Ilmiy izlanish ko'nikmalarini baholash mezonlari

Baholash mezonlari	Asosiy ko'rsatkichlar
---------------------------	------------------------------

Muammoni aniqlash	Muammoli vaziyatni anglash, tadqiqot savolini to'g'ri shakllantirish
Axborot bilan ishlash	Ilmiy manbalarni izlash, taqqoslash va tanqidiy tahlil qilish
Tadqiqotni rejalashtirish	Maqsad, vazifa, usul va kutilayotgan natijalarni belgilash
Dalillash	Fikrlarni ishonchli ma'lumotlar bilan asoslash, muqobil qarashlarni hisobga olish
Refleksiv tahlil	O'z faoliyatini baholash, xatolarni aniqlash va takomillashtirish yo'llarini belgilash
Natijalarni taqdim etish	Xulosalarni mantiqiy, izchil va ilmiy uslubda bayon qilish

Ushbu mezonlar asosida talabalarning boshlang'ich tayyorgarligi va keyingi rivojlanishidagi o'zgarishlarni kuzatiladi. Biroq baholash natijalari faqat umumiy taassurot yoki o'qituvchining subyektiv fikriga tayanadi. Ular aniq ko'rsatkichlar, talaba bajargan ishlar, izlanish materiallari va refleksiv yozuvlar bilan asoslanadi[8].

Ilmiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantirishning samaradorligini tajriba-sinov orqali tekshirish rejalashtirilsa, dastlabki va yakuniy diagnostika mezonlari oldindan belgilanadi. Muammoli ta'lim va refleksiv yondashuvni uyg'unlashtirish bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy izlanish faoliyatini tashkil etish uchun metodik imkoniyatlar yaratadi. Ushbu yondashuv asosida pedagogik vaziyatlar, tadqiqot topshiriqlari, refleksiv savollar va baholash mezonlarini ishlab chiqildi. Ushbu yondashuvning amaliy ahamiyati shundaki, u talabalarni tayyor bilimlarni takrorlashdan mustaqil izlanish, dalillarga asoslangan fikrlash va o'z faoliyatini takomillashtirishga yo'naltiradi. Shu bilan birga, uning samaradorligi ta'lim mazmuni, pedagogning metodik tayyorgarligi, talabalarning boshlang'ich imkoniyatlari va yaratilgan ta'limiy sharoitlarga bog'liq.

Shuning uchun muammoli ta'lim va refleksiv yondashuvni joriy etishda ularni alohida metodlar sifatida qo'llash bilangina cheklanmasdan, o'quv maqsadlari, topshiriqlar mazmuni, pedagogik hamkorlik va baholash tizimini o'zaro muvofiqlashtirildi.

Bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy izlanish faoliyatini rivojlantirish ularning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning muhim yo'nalishidir. Ushbu faoliyatni samarali tashkil etish uchun talabalarni muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, tadqiqot savollarini shakllantirish, ilmiy manbalar bilan ishlash, dalillarni baholash va asoslangan xulosalar chiqarishga yo'naltirish zarur.

Tahlillar asosida muammoli ta'lim va refleksiv yondashuvning uyg'unligi ilmiy izlanish faoliyatini tashkil etishda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligi ko'rinadi. Muammoli ta'lim izlanishga ehtiyoj tug'dirsa, refleksiya talabaning o'z faoliyatini anglashiga, natijalarni baholashiga va keyingi qadamlarini belgilashiga yordam beradi.

Shu asosda bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun tadqiqotga yo'naltirilgan topshiriqlar, pedagogik vaziyatlar, mustaqil loyihalar, refleksiv kundaliklar va mezonlarga asoslangan baholash vositalaridan tizimli foydalanish maqsadga muvofiq. Shu bilan birga bayon etilgan fikrlar muammoli ta'lim va refleksiv yondashuvning nazariy hamda metodik imkoniyatlarini asoslashga qaratilgan. Ularning aniq samaradorligi esa maxsus ishlab chiqilgan metodika asosida tajriba-sinov ishlari orqali tekshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Schön, D. A. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books, 1983.
2. Hmelo-Silver, C. E. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? *Educational Psychology Review*, 2004, 16, 235–266.
3. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

4. Abdullayeva N. Bo'lajak pedagoglarning ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish ijtimoiy pedagogik zarurat sifatida // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. 2025.
5. Maxmudov B. Bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari // Science Time. 2026. DOI: <https://doi.org/10.66345/stj.v4i2.4916>
6. Qayumova G. A. Matematika fanini o'qitishda talabalarning mustaqil ishlash kompetensiyani rivojlantirish // Экономика и социум. – 2024. – №. 11-2 (126). – С. 343-348.
7. Qayumova G. RAQAMLASHTIRILGAN MUHITDA MUSTAQIL ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARNING O'RNI // Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B8. – С. 505-508.
8. Qayumova G. A. Oliy matematika fanini o'qitish jarayonida talabalarning mustaqil ishlash kompetensiyani rivojlantirish // SCIENCE and SOCIETY. – 2025. – №. 1-2. – С. 49-51.